

efter sig i den historiska litteraturen¹, kan det vara skäl att inför historiskt forum påpeka, att den endast är möjlig genom att godtaga en obefogad textändring.

2. Christiansburg. Et dansk Byanlæg i Oldenburg i 17. Aarhundrede.

Af

Vilh. Lorenzen.

1671 erhvervede den danske Krone den formelle Ret til Kongefamiliens gamle Stamland, Grevskabet Oldenburg med Grevskabet Delmenhorst, selvom den endelige Overtagelse kun besværligt og langsomt gik i Orden². De to Grevskaber laa klemmt inde mellem Grevskabet Østfriesland i Vest og den svenske Besiddelse, Hertugdømmet Bremen — de tidligere Bispedømmer Bremen og Verden — i Øst. Mod Syd grænsede det op til Bispedømmet Münster, et lille svensk Landomraade, Wilderhausen, et lignende lille Omraade, der laa under Landgrevskabet Hessen-Kassel og Hertugdømmet Brunswig-Lüneburg.

De to, nu danske, Grevskaber laa følgelig midt inde i den almindelige tyske statslige Forvirring. Kun mod Nord var Belliggheden mere fri — her stod de gennem Jahdebugten i Forbindelse med Nordsøen og den store Verden — ogsaa med den danske Krones øvrige Lande.

I Forholdet til Kongeriget Danmark — selv til Hertugdømmerne — laa de to smaa Grevskaber meget isoleret — stærkt udsat for Angreb i Tilfælde af Krig; de maatte kræve et stærkt militært Forsvar. Og skulde de kunne udnyttes som storpolitisk Aktiv — f. Eks. til at knytte ogsaa det svenske Hertugdømme Bremen eller Dele deraf i Øst og Østfriesland i Vest til Danmarks Krone — vilde det tillige kræve et Krigsberedskab saa stærkt,

¹ Curt Weibull: Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden, s. 59.

² G. Rühning: Oldenburgische Geschichte, 1911, II, p. 78 ff.

at det ogsaa skulde kunne bruges offensivt. Men Forudsætningen for baade at bevare og tillige udnytte Grevskaberne maatte være at have Alliancer med Nabomagterne i Orden — her i første Linie Biskoppen af Münster og Hertugen af Brunswig-Lüneburg.

En storpolitisk Offensiv fra dansk Side, med det Formaal mulig engang at kunne udvide Grænserne i Nordtyskland, indlededes virkelig umiddelbart efter den hollandske Krigs Begyndelse, 1672, hvilket betød, at hele den tyske Nordøstkyst nu blev dansk Interessesfære!

Allerede den skaanske Krig viste, at Besiddelsen af de to Grevskaber kunde være nyttig under en Krig med Sverige — den Krig, indflydelsesrige Kredse i København saa ivrigt havde ønsket. Danske Tropper fra Oldenburg, under General Baudissin, gjorde i Alliance med to af Sveriges andre Fjender, Biskoppen af Münster og Hertugen af Brunswig-Lüneburg, Indfald i Bremen og erobrede her bl. a. de to svenske Fæstninger Carlsburg ved Weeser, anlagt 1674 af den franske Oberst Melle, og Stade ved Elben. Fra dansk Side var det Meningen ved Byttets Deling at skaffe sig saa meget af Hertugdømmet Bremen, at Oldenburg og Holsten kunde blive landssammenhængende¹. Men der kom intet ud deraf! Og i Krigens sidste Face viste det sig endda, at de to Grevskaber kunde blive os en farlig Akilleshæl, som da Frankrig angreb dem, faldt ind i Oldenburg fra Westphalen, brandskattede Landet og truede Holsten². Ja denne Omstændighed var endda medvirkende til, at Christian V gik ind paa at slutte den sløje Fred i Lund 1679.

Det var utvivlsomt Erfaringerne fra denne Krig, der indgav den danske Regering den Tanke at anlægge en fast og stærk Vaabenplads paa et dertil egnet Sted i Grevskaberne — en Vaabenplads, der tillige kunde fungere som et nærsomt og driftigt Sted for Produktion og Omsætning. Man vilde skabe

¹ A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld II, p. 306 f.

² H. O. Scheel: Krigens Skueplads, 1785, p. 655. — P. v. Hedemann-Heespen: Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit, 1926, p. 288 f. — G. Rühning: Anf. Arb., p. 82.

en velbefæstet Handels- og Industristad. Tanken var naturlig for den Tids Regeringer — det 17. Aarhundrede var jo den store Tid for Nyanlæg af Fæstningsbyer, der tillige kunde underbygge en merkantilistisk Politik! Helst forfulgte man derfor baade merkantile og militære Hensyn ved Anlæggelse af nye Byer — oftest vejede dog de sidste tungest til, og dette var i hvert Fald Tilfældet med Nyanlægget 1681 i Oldenburg af Fæstningsbyen Christiansburg ved Jahdebugten — selvsagt opkaldt efter Christian V.

Om Tidens Interesse for Nyanlæg vidner en højst kurios lille Bog paa Latin: *De urbibus condendis* — Om Anlæggelse af Byer — trykt i Bremen og udgivet af en ellers temmelig ukendt Forfatter, Gustav Rasch 1682. Han kalder sig Ridder, *eques*, og var mulig fra Hertugdømmerne¹. Skriftet er, med en pompøs Fortale, tilegnet Eleonora Catharina af Pfalz-Zweibrücken, gift med Landgrev Frederik af Hessen og en nær Slægtning af Kong Carl XI af Sverige. Uden politisk Brod mod nogen af de to Stater, Danmark og Sverige, gør Bogen vidtløftigt og snakkesaligt, med mange historiske Paralleller og lærde Citater, Rede for, hvorfor og hvordan man anlægger nye Byer. Men Forfatteren er hverken Tekniker eller Militær og hans Betragtninger er holdt i stor Almindelighed — en skolet Akademikers nette Udredning af et vigtigt Almenemne. I denne Forbindelse har Skriftet imidlertid aktuel Interesse, fordi det omtaler saavel det danske Christiansburg som det svenske Carlsburg og i nogen Grad kunde synes inspireret af disse to Fæstningsbyer, hvis Privilegier aftrykkes. Forfatterens egentlige Inspirationskilde er maaske endda Christiansburg, hvis borgerlige Anordning han er helt begejstret for!

Forøvrigt præges 1680'erne af en febrilsk Iver for By- og Fæstningsanlæg ogsaa fra den danske Regerings Side. Foruden Christiansburg planlægges i dette Tiaar Rendsburgs Neuwerk, Marinefæstningen Christiansø udbygges og Københavns Søbefæstning med det nye Orlogsværft paabegyndes. Dertil kom

¹ 1646 lod en Gustav Rasch i København trykke et Skrift: *De nobilitate* (Resens Bibliotheca). Er det samme Mand?

mindre Fortifikationsanlæg baade her og der i alle Kongens Riger og Lande.

De to Grevskaber var ved Danmarks Overtagelse daarligt forsynede med befæstede Pladser og, hvad der var, var smaat og gammeldags. Övelgönne Øst paa ved Weser blev nedlagt 1677 og Ellenserdam mod Nord 1676. Ej heller Skandsen ved Apen eller Aue i Nordvest eller Delmenhorst i Syd var meget værd¹. Kun Byen Oldenburg midt inde i Landet havde et vistnok nogenlunde moderne Befæstningsanlæg — men ogsaa kun nogenlunde². En fuldt moderne Hovedvaabenplads maatte synes paakrævet til Støtte for Tropper, der under truende Forhold skulde dække Grevskaberne, og tillige saaledes beliggende, at Stedet i fornødent Fald kunde faa tilbørlig Undsætning.

Stedet, man valgte, var, hvor en lille Aa Syd fra løber ud i Jahdebugten; den gav en vordende Handelsstad visse Havnemuligheder, for saavidt som der her kunde skabes en Havn med et Dybgaaende af ca. 1 Favndyb, d. v. s. henved 2 m. Men et Hovedformaal var at skabe et sikkert Støttepunkt for Forbindelse til Søs med Hertugdømmerne og Kongeriget, saa fornøden Undsætning kunde naa frem. Ogsaa dette var muligt, da store Transportskibe kunde løbe Fæstningen en Kvartmil nær ude paa Bugten. En vigtig Forudsætning var rigtignok ogsaa, at Fyrstendømmet Jever, der beherskede Indsejlingen til Jahdebugten fra Vest, og laa under Anhalt-Zerbst, kom paa danske Hænder, hvad der dog først blev skabt Mulighed for 1689³.

Christiansburg kom til at ligge tæt ved den lille By Varel, med tilhørende Slot. By og Slot ligger paa Aaens højre Bred, 6 km fra dens Udløb.

Hvem der har udpeget denne Plads for den nye By, vides ikke, men man tager næppe Fejl, naar man tillægger Byens

¹ Plan af Aue og af Delmenhorst, med projekterede Arbejder 1667 af Leonard Charly i Det kgl. Bibl., Gl. kgl. Samling, 717 B.

² H. O. Scheel: Anf. Arb., p. 643, 654. — Jvf. Leonard Charlys Plan over Oldenburg 1667 i Det kgl. Bibl., Gl. kgl. Samling, 717 B.

³ G. Rühning: Anf. Arb., p. 85 f. — L. Laursen: Danmark-Norges Traktater VIII, p. 563 ff.

tekniske Grundlægger, Udarbejderen af selve Byplanen, Æren, men ogsaa Ansvarret derfor. Denne Mand var Hollænderen Jobst v. Scholten. Overvejelser og Forhandlinger maa have taget deres Tid — vel det meste af 1680 — om ikke mere. Men 1681 i April, kunde Grundlæggelsen finde Sted, i Kongens Nær-værelse. Allerede 1. Maj var Soldater i fuld Gang med Arbejdet paa »Fæstningen« og 10. Maj fik den sine Privilegier. At man fra svensk Side saa med alt andet end venlige Blikke paa dette Foretagende kan ikke undre — den nye danske Fæstningsby var jo en Slags Rival til det lidt ældre svenske Carlsburg, og Gustav Rasch, der er ganske klar over Forholdet i slige Til-fælde, udbryder da ogsaa usædvanlig temperamentfuldt: »Hvilket Had, hvilke Sindsbevægelser, hvilke Trusler fra andres, særlig Naboernes Side, har ikke saavel hint Frankrig ved Rhinen som hine to nylig rejste Værker (jeg tænker paa Carlsburg og Chri-stiansburg) bragt for Dagen — noget, der ikke vil være skjult for nogen!« Han er ogsaa klar over Faren ved at lægge Handels-byer for tæt ved hinanden. »Det er tydeligt, med hvor onde Øjne allerede længe Hamburg har set paa de nære Byer, Altona og Glückstadt. Hvad truer vel Carlsburg og Christiansburg, Tiden vil vise det!«

Jobst v. Scholten var, da Planen for Christiansburg ud-arbejdedes, Oberst og Kommandant i Rendsburg. 1682 blev han Chef for Dronningens Livregiment i Glückstadt. Det var vel særlig i disse Aar, først i 80'erne, da de vanskelige Begyn-delsesarbejder stod paa, han beskæftigede sig mere indgaaende med Christiansburg — en Opgave, han forøvrigt havde store Forudsætninger for at kunne klare, Ekspert i Fortification, som han var. Ikke for intet var han tillige Elev af Henrik Ruse, der, tillige med Vauban i Frankrig og Coehorn i Holland, hører til Fortificationsvidenskabens store Navne i sidste Halvdel af 17. Aarhundrede. Først 1685 fik v. Scholten dog en Stilling, der ret svarede til hans Evner og Uddannelse. Han blev i dette Aar Inspektør over Fæstningerne i Hertugdømmerne og Grev-skaberne og samme Aar Chef for den nyoprettede Fortifications-etat i disse Provinser.

Det var altsaa Scholten, der havde udarbejdet Planen for den nye By — og den er i sig selv meget interessant. Det er den helt ideale Fæstningsby, saaledes som italienske Theoretikere havde drømt om den allerede i Forrenaissancens straalende 15. Aarhundrede. — Mænd som Alberti, Averlino Filarete og Franchesco di Giorgio Martini. Det 16. Aarhundredes store italienske Arkitekter — bl. a. Leonardo og Michelangelo — havde arbejdet videre med Problemet. Men først med Scamozzis for Venetianerne i 1590'erne anlagte By, Palma nuova, fik den ideale Fæstningsby sin praktiske Udformning i selve Italien; den var da forlængst prøvet andetsteds, bl. a. i Holland.

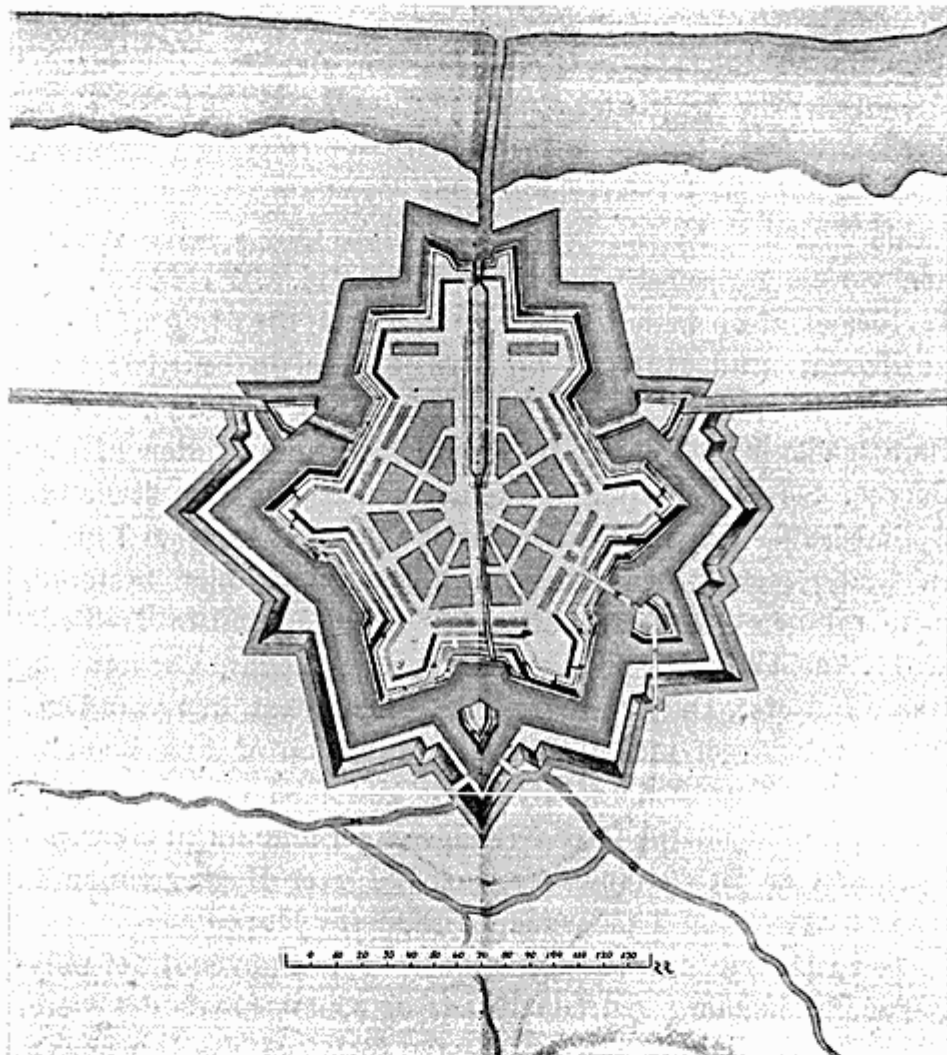
Idealet af en befæstet By var et Centralanlæg af Polygonform, med Radial- og Ringgader og en stor Centralplads — Vaaben- og Paradeplads — i Midten, hvorfra Radialgader udgaar mod Bastionerne og mod Midten af Curtinerne. Selve Befæstningssystemet hviler paa den italienske Opfindelse — den bastionære Front — der i Tidernes Løb fik en stadig mere videnskabelig Udformning og blev bestandig mere raffineret og udspekuleret — navnlig i sidste Tredjedel af 17. Aarhundrede, ikke mindst ved Vaubans, Coehorns og Ruses Indsats¹. Det er interessant og mærkeligt, at i vore Dage er Centralanlægget med Radialgader taget op af Amerikanerne i deres Tip-Top moderne Byanlæg, kun med en anden Motivering. Radialgaderne fører selvfølgelig her ikke ud til afgørende Punkter i en Befæstningslinie, men ud over Byggegrænsen til Planetbyer, anlagt i passende Afstand fra Hovedbyen.

Her i Danmark havde Christian IV delvis anvendt det polygonale Radialanlæg ved Glückstadt og senere havde det været paa Tale ved Planlæggelse af Christianshavn og Ny-København. Det lod sig forøvrigt med Fordel anvende ved Udvidelse af ældre Byer. Saaledes havde Henrik Ruse som ung arbejdet med Systemet ved Udvidelsen af Amsterdam i 1650'erne. I Danmark havde han, i Frederik III's Dage, brugt det ved Planerne for en Udvidelse af Rudkøbing og Rønne. Og nu — under Christian V — er det Jobst v. Scholten, der bragte Systemet til Anvendelse,

¹ Vilh. Lorenzen: Christian IV's Byanlæg, 1937, p. 375 ff.

først 1681 i Christiansburg og sidst i 80'erne i Rendsburg ved Udvidelsen af den ældre By paa Ejderøen.

Christiansburg er imidlertid interessant, fordi den viser

Plan af Christiansburg ved Jahdebugten, Grevskabet Oldenburg.
Kongens Haandbibliotek.

en Variant af Typen, betinget af Ønsket om at skabe en Havneby ved en af Diger beskyttet lav Strand. Dens Hovedform er 6 Kanten, men den nordre, ud mod Jahdebugten vendende Side, er skubbet noget frem mod Kysten, og den lille Aa er benyttet til Udgravning af et langt, smalt Havnebassin

med Sluseværk. Og medens Byen ellers har bastionær Front, med Raveliner i Gravene og dækket Vej, med Vaabenpladser udsparet, er det fremskudte Havneanlæg forsvaret af et højst originalt Hornværk. Til Fæstningsbyen var der kun een Adgang — Sydøst fra — gennem den dækkede Vej, over Grav og Ravelin og videre til en Portgennemgang midt paa Kurtinen.

Nogen Kæmpestad var Christiansburg ingenlunde. Selve Bylegemets Diameter var henved 300 m.

Som Fæstningsby var Christiansburg kun at regne for middelstærk, naar man sammenligner den med det lidt yngre Anlæg ved Rendsburg, der var en meget stærk Fæstning og Vaabenplads paa et strategisk livsvigtigt Punkt. Forøvrigt er Rendsburgs Befæstningsanlæg en yderligere Udvikling af Christiansburgs og tydeligt paavirket af Vaubans saakaldte første System¹.

Men det gjaldt jo i høj Grad om at faa Folk til at flytte til den nye Handelsstad, Forudsætningen for, at den overhovedet kunde eksistere som Fæstning. Og i Privilegierne af 10. Maj 1681 lokkedes der med gyldne Løfter: Skattefrihed, Frihed for Contributioner og deslige Paabud — in perpetuum, ingen Indkvartering, 20 Aars Frihed for Accise og Consumption, Frihed »udi Fart og Told som alle indlandske Steder i Kongens Riger og Lande«, 2 Mils Næringsly. Og desuden Byggehjælp til dem, der »deres Vaaning ad bemældte Fæstning vil transferere.« Der var ogsaa fri Adgang for Folk, der andetsteds »ved Ulykker har mistet deres Næring og maattet undvige andetsteds hen, men som vil retirere sig til Christiansburg og slaa sig ned der som Borgere«. De skal der nyde Beskyttelse og Frihed for deres Kreditorer. Og endelig gaves der fri Religionsøvelse for »alle og enhver fremmede Religionsforvantere, bl. a. Katholiker, saa og Jøder — dog ikke for Photenianere og deslige Sekter«. Og endelig stilles en meget fri borgerlig Forfatning de Tilflyttede i Udsigt². Af fremmede Religionsbekendere var aabenbart mest tænkt paa Reformerte og — som det synes —

¹ Reuleaux: Die gesch. Entwicklung d. Befestigungswesen, 1912, p. 46.

² Extraordinære maanedlige Relationer 1681, Juni.

særlig franske Reformerte. Den 13. Juli skriver Kongen til vor Ambassador i Paris, Just Høg, at der forundes fri Religionsøvelse, særlig for de betrængte franske Reformerte, i Fredericia, Altona, Glückstadt og i den nylig anlagte Fæstning Christiansburg. For at lokke Folk til den nye Stad, var Privilegierne blevet trykt, bl. a. i Hamburgaviserne. Dette meddeler Just Høg 1. August Kongen, at han har set, og han vil nu lade Privilegierne oversætte til Fransk og uddele til rette Vedkommende¹.

Stærkt optaget — som v. Scholten var — har han maattet overlade den daglige Ledelse af Arbejdet med Christiansburg til andre. I April—Maj kommanderede en Oberst Schultz de Soldater, der arbejdede »stærkt« paa Fæstningen². 1682 var Jacob Bruin, vistnok af hollandsk Afstamning, Kommandant; han gik 1678 som Generalmajor over i anden Stilling og afløstes af Oberst, Greve Thomas Christian Bülow, i hvis sorgelige Lod det faldt 1693 at sløjfe Fæstningen; den sidste var tillige en af Oldenburgs Landdroster og havde som saadan Varel under sig³.

Der maa være blevet arbejdet med stor Energi paa selve Fæstningsværkerne. Kongen selv var meget interesseret i Værkets Fuldførelse og klager under sit Besøg i Juni 1681 over, at der var alt for faa Arbejdsheste i Gang — kun 20! Fejlen blev straks rettet⁴. I Januar, Aaret efter, vides 2000 Soldater at være kommanderet til Arbejde paa Fæstningsværkerne. Og unægtelig — man forbavses ved i August 1682 at høre, at Christiansburgs Fæstning allerede er ved at være fuldført, og at det nu staar tilbage at ordne Artilleriet. Et Tegn paa at Voldene virkelig var Fuldendelse nær i Februar 1683 er, at der da skal rekvireres en Gartner til at plante Træer — og Tjørn; Tjørneplantning afsluttede normalt Jordarbejderne.

¹ Brevveksling mellem Chr. V og Just Høg er venligst blevet meddelt mig af Dr. Louis Bobé. Omtalte Skrivelser i Rigsarkivet: Frankrig C. 1679—81, Nr. 156.

² Marquard: Kgl. Kammerregnskaber fra Fr. III og Chr. V.s Tid, 1918, p. 243.

³ P. v. Hedemann-Heespen i Nordelbingen X, p. 28.

⁴ Rigsarkivet: Regnskaber for Arbejdsheste ved Christiansburg 1681—84.

I disse to Aar af Byens Tilværelse, da Fæstningsarbejderne stod paa og, som det synes, i det væsentlige fuldførtes, kendes af teknisk uddannede Fagmænd Konduktør Søren Jensen fra 1681 til Begyndelsen af 1683. I det første Aar virkede ogsaa Heinrich Peucker som Konduktør, inden han i Sommeren 1682 gik til Frederiksort, medens Voldmesteren her, Peter Roles, kom til Christiansburg¹. Konduktører var for Ingeniørofficerer at regne, hvorimod Voldmestre stod i et lavere Plan og helt ude i Periferien befandt Tornplanterne sig!

Hvormeget af selve Byen, der var bygget, og hvor mange Mennesker, der var tilflyttet den, vilde det være interessant at vide. Foreløbig foreligger kun Antydninger. Thi da det besluttedes at sløjfe Fæstningsbyen, var der i al Fald bygget en Del »herschafftliche« Huse — vel Privathuse. Ogsaa Kommandanten havde bygget sig et Hus. Der var ogsaa en Kirke, desuden en Retsbygning. Og der var Staldbygninger og en Hestemølle. Dertil kom »den store Bro« og Sluseværkerne. Af militære Anlæg omtales »Krudttaarne« — og endelig maa der have været Barakker til Garnisonen — vel som vanligt lagt ud mod Voldene. Hvad der var bygget, vurderedes lavest til 4000 Rdlr.

Selvsagt er der ogsaa i det følgende Tiaar arbejdet paa Christiansburgs Befæstning og almindelige Udbygning, men i Foraaret 1692 synes Interessen for det hele Foretagende at ebbe ud. Den 22. Marts 1692 faar Oberst Bülow Ordre til at lade Arbejdet paa Christiansburg stille i Bero. Og saa — 16. Jan. 1693 — erfarer man til sin store Overraskelse, at Kongen har resolveret, at Christiansburg skal demoleres og raseres².

Hvad var der sket?

Mest afgørende for det triste Resultat var en teknisk fejlagtig Beregning af Besejlingsforholdene.

Jahdestrømmens Indløb var i sig selv vanskeligt at befare. Det gaar i en Længde af 6 Mil mellem lutter Sandbanker. Værre

¹ Rigsarkivet: Danske Assignationskontors Kopibog over kgl. Ordre og Resolutioner B. 81, 207; C. 14, 73.

² Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, VI, p. 273, 343.

var dog, at Christiansburgs Havn ikke holdt, hvad den lovede — den sandede till!

Af væsentlig Betydning var det ogsaa, at Indsejlingen umiddelbart fra Nordsoen var svær at finde og ganske afhængig af Fyret paa en lille Ø, der hørte til Jevern. Men med den danske Regerings Haab at blive Herre over dette Landomraade — og dermed over Indsejlingen fra Havet — havde det lange Udsigter¹.

Tekniske og geopolitiske Aarsager var i og for sig fuldt tilstrækkelige til at forringe, ja, helt undergrave Værdien af den nye Fæstningsstad! Men dertil kom, at Stadens Skæbne blev kædet sammen med de Forhandlinger om Delingen af Arven efter Grev Anton I af Aldenburg, der fik deres foreløbige Afslutning 12. Juli 1693, idet der da sluttedes en Reces mellem Kong Christian V og de aldenburgske Arvinger.

Forhandlingerne om denne Sag havde staaet paa længe, lige siden de nærmeste Aar efter Grevens Død 1680. Under disse højst uappetitlige Drøftelser havde Christian V søgt at tilegne sig det mest mulige af Arven paa Bekostning af Enken, Prinsesse Charlotte Amélie de la Trémoille og hendes unge Søn, Grev Anton II, foruden andre Arvinger. En Hovedforhandler fra dansk Side var Oldenburgs Kansler, Christoffer Gensch v. Breitenau, men han fandt i den tapre, kloge og overlegne Enkegrevinde en yderst farlig Modstander. Fæstningsbyen var — og meget muligt for at chikanere hende — anlagt paa hendes særlige Omraade, og hun havde straks gjort kraftig Indsigelse². Nu kæmpede hun som en Løvinde for sin unge Søns Rettigheder. Forhandlinger, der førtes 1683 gjaldt bl. a. Amtet Varel, med det smukke, nyindrettede Slot, i hvis umiddelbare Nærhed der netop da arbejdedes med fuld Kraft paa den nye Fæstningsstad Christiansburg, som efter Breitenaus Mening gjorde Besiddelsen af Varel Amt saa temmelig værdiløs. Men dette imponerede ikke Enkegrevinden³.

² H. Scheel: Anf. Arb., p. 654.

¹ G. Rùthning: Anf. Arb., p. 85 f.

³ P. v. Hedemann-Heespen: Anf. Arb., p. 21.

Senere hen, 7. April 1690, forsøgte man en Overenskomst, hvorefter den unge Greve bl. a. skulde have Varel Amt, Slot, Ladegaard og Flække under Navn af »eine edle Herschaft«, med visse Rettigheder. Andre Rettigheder forbeholdt Kongen sig — foruden Territorialhøjhed i gejstlige og verdslige Sager — Fæstningen Christiansburg med Tilliggende og saa meget af Tørvemosen ved Neuemwegen, som behøvedes til Brændsel for Garnisonen; Undersaatterne i Varel Amt skulde desuden aarlig grave, tørre og føre 3000 Favne Tørv til Fæstningen. Der kom imidlertid intet som helst praktisk Resultat af Overenskomsten!

Man har et bestemt Indtryk af, at Enkegrevinden ikke alene for enhver Pris vilde have Varel Amt, men hun vilde ogsaa — og set fra hendes Standpunkt særdeles forstaaeligt — have Fæstningsbyen fjernet fra sit Interesseomraade. Imidlertid var der nu, efter at Christiansburg havde vist sig at være en Skuffelse, ikke længere for Regeringen Grund til at opretholde den mislykkede Fæstningsby, og Breitenau gav efter! Enkegrevindens Sejr paa dette Punkt lyser ud af den nævnte Reces af 12. Juli 1693. Her overlades, i Følge § 11, til Arvingerne — Amtet Varel med forskelligt Tilliggende og »ligeledes den Grund og Jord (Grund und Boden), hvorpaa Fæstningen Christiansburg er beliggende.«¹

Et diplomatisk Nederlag for den danske Regering fuldbyrdede Christiansburgs Fald.

Af alle Grunde havde man maattet bekvemme sig til at opgive 12 Aars ihærdigt Arbejde, med rent Spild af store Kapitaler — 300,000 Rdlr. — i en for Riget fattig Tid².

Det kunde tilmed ikke undgaa at svække de to nyerehvervede Grevskaber militært.

¹ L. Laursen: Danmark-Norges Traktater IX, p. 530 ff.

² G. Rütthning: Anf. Arb., p. 85 ff.